

A BIBLIAI EMBERTŐL A VIRTUÁLIS EMBERIG

A *HOMO VIRTUALIS* KELETKEZÉSE

P U S K Á S B A L Á Z S

Idézzük Martin Heideggertől a következőket: „Sohasem tudtak annyit és oly sokfélét az emberről, mint mi, maiak tudunk. Egyetlen kor sem mutatta föl tudását az emberről oly nyomatékosan és lebilincselően, mint a mai. Nem volt még olyan kor, mely oly gyorsan és könnyen lett volna képes kínálni ezt a tudást, mint a mostani. Ám olyan kor sem volt, amelyik kevésbé tudta volna, hogy mi az ember, mint a mai. Soha nem vált még annyira kérdéssé az ember, mint a mi korunkban.”¹ Bár Heidegger idézett mondatai lassan százévesek, mégis azt érezhetjük, hogy olyan, mintha tegnap vetette volna papírra őket. Hiszen ma még inkább töredezetek az ember létével, céljával, méltóságával kapcsolatos fogalmaink, a létünk alapjaira vonatkozó kérdésekre milliányi válasz születik, objektív igazságot, úgy tűnik, ma már keresni sem divatos, mintha az alapfogalmainkra sem volnának már axiómatikus válaszok, s – Heidegger gondolatát továbbfűzve – mintha maga az ember, annak léte, méltósága, életének célja és értelme definiálhatatlanná váltak volna.

VIRTUÁLIS HUMANIZMUS

Az alapkérdésre, hogy mi az ember, sokféle válasz született az idők során. Cicero szerint az ember egy „megismerésre képes eszes lény”, Descartes szellemi lénynek írja le, akit a gondolkodása tesz emberré. Pascal „gondolkodó nádszálnak” nevezi, akit egy vízcsepp is megölhet, de ennek tudatában van. Hobbes az önzés és a racionalitását emeli ki, Hegel öntudatos, szellemi lénynek írja le. Marx szerint az ember társadalmat alkotó lény, akit a társadalmi viszonyainak összessége határoz meg, míg Darwin szerint az ember tulajdonképpen egy fejlett állat, akinek az elméje a magasabb rendű állatokétól inkább mennyiségi, mint minőségi különbséget mutat.

Hadd idézzek ide még egy egészen új, tudományosnak egyáltalán nem nevezhető, de a korunkat kiválóan jellemzően forrást, az Elon Musk által alapított OpenAI chatbotjának (ChatGPT) válaszát arra a kérdésre, hogy mi is az ember. Ezek szerint:

¹ Martin HEIDEGGER: *Kant és a metafizika problémája*. ford. ÁBRAHÁM Zoltán, Osiris, Bp. 2000. 257.

„Az ember egy általános fogalom, amely az emberi fajra utal. Az ember a legmagasabb rendű állat, amely képes racionális gondolkodásra, komplex gondolkodásra és sok esetben társadalmi együttélésre. Az ember a természeti környezet feletti hatalma és az egyéni és kollektív kreativitása miatt különbözik más állatoktól. Az ember képes tanulni, alkalmazkodni és fejlődni, ami lehetővé teszi számára, hogy széles körű környezetekben éljen.”²

A *chatrobot* válasza alapvetően darwinista, de tartalmaz más, a korábban említett filozófusoktól származó fogalmi elemeket is, mint a racionalitás, a tudatosság vagy a társadalom létrehozására való képesség. Feltettem neki még egy kérdést, hogy mi az emberi lélek. Erre aztán olyan választ adott, ami tovább árnyalja a fentieket, íme:

„A lelke az embernek valójában egy fogalom, amelyet a különböző vallások és filozófiai elképzelések határoznak meg. A lelke a szellemi és érzelmi része az embernek, amely a testen túlmutató valami, ami az embert egyedivé teszi. A lelke az emberi lény legmélyebb és legfontosabb része, amely az emberi élet lényegét jelenti. A lelke az emberi léleknek a testen túlmutató része, amely az emberi lény legmélyebb és legfontosabb része.”

Érdekes, már-már keresztényi gondolatok egy robottól – és ami még érdekesebb, az maga a jelenség! A *chatrobot*okat egyrészt a Google és más keresőmotorok kiváltására gondolják majd használni,³ mégsem egyszerűen egy új Siri vagy Alexa készítése a cél, hanem az, hogy a digitális térben olyan mesterséges intelligenciákhoz tudjunk akár ismeretszerző-, akár pedig szimplán szabadidő-eltöltési szándékkal fordulni, amelyek egyre emberibbek, amelyek már-már nem is „amik”, hanem „akik”. Olyannyira, hogy akár hibázhatnak is. A ChatAI fejlesztője fel is hívta kislánya figyelmét, hogy ne higgye el a csevegő digitális tanító bácsi minden szavát, hiszen az akár „tévedhet is”.

De nemcsak tutornak használhatjuk a robotot, verset is írathatunk vele, vagy egy szerelmi vallomás megszövegezésére is vállalkozik. A szakértők szerint pedig éppen ebben rejlik egyik legnagyobb veszélye is. Mert bár a *chatbot*ok emberként viselkednek a végfelhasználókkal, nem rendelkeznek saját személyiséggel, ezért igazi, általános értelemben vett beszélgetéseket sem tudnak lefolymtatni. Mivel nincsenek érzéseik és érzelmeik, kritikussá válnak az emberekkel való interakciók.⁴ Kicsit olyan ez, mintha a felhasználó egy pszichopátával alakítana ki bizalmi viszonyt, ami azért elég rémisztő, ha belegondolunk abba, hogy a fejlesztők szándéka szerint emberek milliói, sőt milliárdjai fognak ezekkel az új mesterséges intelligenciákkal napi szinten beszélgetni, a tanácsukat, a segítségüket kérni, akár konkrét élethelyzeteik kezelésében is. Egy ilyen eszköz óhatatlanul mintaadóvá tud válni, ami az elembertelenedés útján minden bizonnyal tovább taszítja majd egy öles lépéssel az emberi fajt.

De mégis, hogyan jutottunk el idáig? Hiszen bár a ChatGPT is a lelket nevezi az ember lényegének, elismerve azt is, hogy az emberben van valami, ami fizikai léten túlmutat, sőt éppen ez az, ami „az embert egyedivé teszi”, mégis az életünk megkönnyítésére, „emberibbé tételére” pont egy olyan eszközt fejlesztenek, amelynek nincsenek – nem is lehetnek – érzései és érzelmei, szelleme és lelke. Hogyan fogja tudni az egyre lelketlenebb eszközpark azt az embert, akinek „legmélyebb és legfontosabb része” a lélek, érdemben segíteni életútján? A nagy kérdés persze az, hogyan jutottunk el idáig. Miért gondoljuk azt, hogy jó lesz számunkra, amit *virtuális humanizmusnak* nevezhetünk, jelesül az, hogy tevékenységeinket egyre inkább a digitális térbe helyezzük át, majd pedig, hogy „ott” jobban érezzük magunkat, humanizálni igyekszünk a virtuális teret?

új, digitális térben
élő ember



2 A ChatGPT 2022 decemberében került fel a világhálóra, és napokon belül több millióan konzultáltak vele, kérték a véleményét a legkülönbözőbb kérdésekben. A *chatrobot* szinte minden nyelven, így magyarul is elérhető: <<https://chat.openai.com/chat>>.

3 The New Chatbots Could Change the World. Can You Trust Them? *The New York Times*, 2022. december 10. <<https://www.nytimes.com/2022/12/10/technology/ai-chat-bot-chatgpt.html>>

4 Lásd bővebben: *The Negative Side of Chatbot*. <<https://www.excelr.com/the-negative-side-of-chatbot/>>.



Alkony – A sár-hegyi
(Heves vármegye)
Szent Anna-kápolna, 2019
(Magyarország 365,
Mádi József felvétele)

Ma a felnövekvő nemzedék már ideje jelentős részét *online* tölti. Magyarországon a 16–24 év közötti korosztály a KSH adatai alapján több mint 5 órát tölt naponta az interneten. Amerikai mérések szerint a napi képernyőhasználat a 8–12 évesek körében 5 óra 33 perc, a tinédzsereknél (13–18 éves kor között) pedig 8 óra 39 perc, ráadásul ez az adat az elmúlt években folyamatos és meredek növekedést mutat; összességében „ez képernyőidőt jelent, tehát nem pusztán internethasználatot, ebben benne van a tévészésre fordított idő is”.⁵ A kutatások évek óta figyelmeztetnek az *online* térben az embert, különösen (de nem kizárólagosan) a gyermekeket és fiatalokat érő negatív hatásokra.⁶ Mégis, a megoldás a trendek szerint nem az, hogy az ember az *online* térből kijebb jöjjön az *offline*, vagy inkább mondjuk így: az emberi térbe. Hanem az, hogy az *online* térben maradva, vagy abban még jobban elmerülve, számára humanizáltabb virtuális környezetet alakítsanak ki. Egy olyan teret, amelyben a virtuális humanitás egyre növekvő mértékben képes majd helyettesíteni a való világban, a kapcsolatainkban, a természetben, az Isten-keresésünkben megélt humanitást. Egészen addig, amíg kialakul a *homo virtualis*, az új, digitális térben élő ember.

Korunk uralkodó emberképe szakított a teremtett, Isten-arcot hordozó emberrel. Egy új korhoz új emberfaj illik, aki a bibliai alapú, a *személy, test és lélek szubsztanciális egységét* hirdető emberképtől elszakította önmagát, s a modern, descartes-i értelemben vett, az embert annak tudatával azonosító,⁷ a *személy és lélek dualizmusát* hirdető gondolatrendszert továbbfejlesztve, az ember lényegének tulajdonképpen annak felhasználói (*user*) mivoltát tekinti.

5 KRÚDY Tamás: *Social Media csak felnőtteknek?* Szent István Intézet, 2022. 4. <<https://szentistvanintezet.hu/api/media/slug/social-media-tanulmany>>

6 Lásd bővebben: MARY AIKEN: *Cybercsapda – hogyan változtatja meg az online tér az emberi viselkedést?* ford. TÖRÖK Csaba, Harmat-Új Ember, Bp. 2020. és UZSALY NÉ PÉCSI Rita: *Fejleszt vagy rombol? – kulcs az okoseszközök okos használatához.* Kulcs a Muzsikához, Bp. 2020.

7 NYÍRI Tamás: *A filozófiai gondolat fejlődése.* Szent István Társulat, Bp. 2001. 207–215.

A BIBLIAI EMBERKÉP

Az általunk ismert és megélt európai kultúrkör az elmúlt kétezer év során az embert bibliai alapon definiálta, a Teremtés Könyvéből kiindulva.

Eszerint az ember mindenekelőtt Isten teremtménye, akit „saját képére és hasonlatosságára”, „férfinak és nőnek” teremtett, és akit a teremtett világ urává tett (Ter 1,26–28). Az ember sajátossága, különlegessége „kapcsolatok sorozatában mutatkozik meg”, mindenekelőtt az Istenhez fűződő kapcsolatban, melynek legfontosabb következményeként élete az Isten tervébe kapcsolódik. Másodsorban jellemzik a személyközi kapcsolatok, „amelyek eredete és magja a jegyesi kapcsolat, s amely a családi és társadalmi kötelek szövevényében bontakozik ki”.⁸ Az ember ugyanakkor szabad akarattal rendelkezik, önálló döntéseket hoz: az isteni parancsot megszegi, „az ember ügye ugyanakkor Isten beavatkozásának terve lesz, aki az üdvösséget valósítja meg történetében”.⁹ Összefoglalva tehát az ember Isten teremtménye, aki hasonlatos az Istenhez. Teremtett lény, Isten alkotása. A teremtés pedig, s benne az ember is, jó (Ter, 1,31). Mondhatjuk azt is, hogy „az ember nagy – kevéssel kisebb Istennél –, de Isten tette naggyá”.¹⁰ Az ember célja, hogy Istennel legyen az örökkévalóságban. Isten ezért aktívan tesz: az ember üdvtörténetét ő alakítja. Az ember pedig döntések sorát hozza, szabad akaratát használva, Isten mellett vagy ellen. Az ember kapcsolatban él, melyek között kiemelt helyet foglal el a házastársi és családi kapcsolat. Isten tehát az embert soha nem egyedül, hanem kapcsolatainak rendszerében látja, s az ember Isten-tapasztalata is elsősorban az emberi kapcsolatainak keresztül nyilvánul meg.

Az emberlét kifejezésre jut aztán abban a tényben is, hogy „Isten gyermekei” vagyunk (1Jn 3,1). Más szavakkal, mi „nem csupán teremtmények [vagyunk], nem csupán intelligens és szabad lények, nem csupán az ember fiai, hanem a Magasságbeli gyermekei is, hozzá hasonlóak olyan hasonlósággal, melyet nehéz megérteni és megfogalmazni, de amely teljes mértékben fel lesz fedve a létezés beteljesedésével”.¹¹ Végezetül az ember test és lélek egysége. A kettő egymással szimbiózisban él, elválaszthatatlanok. Heidegger keresztény szemszögből nézve is jól írja le test és lélek elválaszthatatlanságát, amikor azt mondja, hogy az embernek nem „teste van”, hanem „testi lény”.¹² II. János Pál egyenesen a test teológiájáról beszél, isteni rangra emeli az embernek nemcsak a lelkét, hanem a testét is; nem véletlenül, hiszen a Szentírás szerint

„az Ige testté lett, és köztünk lakott, és mi láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttének dicsőségét, aki telve volt kegyelemmel és igazsággal. [...] Mi mindnyájan az ő teljességéből kaptunk kegyelmet kegyelemre halmozva. Istent soha senki nem látta: az egyszülött Isten, aki az Atya kebelén van, ő nyilatkoztatta ki.” (Jn 1,14–18)

Az isteni dicsőség és kegyelem tehát Jézus Krisztusban mutatkozik meg a számunkra, akit éppen a teste tesz láthatóvá és megtapasztalhatóvá, illetve megváltó művét is testi halálán és testének feltámadásán keresztül valósítja meg. Számára a test nem „börtön”, hanem istenemberi lényének része, s miután *testben-lélekben ment mennybe*, az emberi test Krisztusban a Szentháromságban lakozó valósággá vált.

Az emberi személynek tehát a test ugyanolyan fontosságú része, mint a lélek, a keresztény felfogás szerint a kettő elválaszthatatlan: az ember annyira test, mint lélek, és fordítva: a test és a lélek szimbiózisa hozza létre az emberi személyt. Ez azt is jelenti, hogy a halhatatlan szellemi lélek az emberi test nélkül nem tud önálló létfunkciót gyakorolni (erre csak az angyalok képesek). Ennek

a test teológiája



8 *Mi az ember? A bibliai antropológia körképe.* ford. DLABIG Ágnes – MARTOS Levente Balázs, közreadja a Pápai Bibliikus Bizottság, Szent István Társulat, Bp. 2021. 24.

9 Uo. 25.

10 *Keresztény bibliai lexikon.* szerk. BARTHA Tibor, Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Bp. 1993. *Antropológia* szócikk.

11 *Mi az ember? I.m.* 355.

12 Martin HEIDEGGER: *Nietzsche.* I. köt. Verlag Günther Neske, Stuttgart, 1961. 99.



a miértjére Aquinói Szent Tamás „az ismeretszerzés működésében találja meg a választ, miszerint az emberi lélek nem képes a valóságról adekvát képet alkotni kizárólag *a priori* módon, hanem szüksége van *a posteriori* tapasztalatokra, melyeket a testi érzékszervein keresztül szerez meg. A léleknek ez a testhez rendelt volta Isten eredeti szándékát tükrözi, melyet Aquinói Szent Tamás Arisztotelész nyomán úgy fogalmaz meg, hogy a szellemi lélek nemcsak *in se subsistens* [önmagában is fennmaradó], hanem egyúttal *forma corporis* [testalkatú] is. Ez utóbbi mozzanat különbözteti meg szerinte a tiszta szellem angyaloktól. Az emberi lélek testhez rendeltsége – mely az ismeretszerzésben mutatkozik meg a legkézzelfoghatóbb módon – tehát az a léttani mozzanat, mely megmagyarázza, miért képtelen az önálló szellemi léttel bíró lélek test nélkül élni”.¹³ A halhatatlan léleknek ezek szerint szüksége van egy halhatatlan testre is, a kettő nem élhet egymás nélkül, a kettő csak együtt alkothatja az emberi személyt. Ebből következik, hogy „a test értelmezhetetlen kizárólag fizikai módon, mivel

¹³ ORVOS Levente: *A lélek halhatatlansága, valamint a test eredeti és végső épségének alapvető szempontjai Aquinói Szent Tamásnál* [doktori disszertáció] PPKE, Bp. 2015. 169–170. <http://real-phd.mtak.hu/243/1/ol_doktori_vegleges_doi.pdf>



létét és értelmét csakis a lélek java adja és határozza meg, következésképp a test halhatatlansága – a fenti gondolatokra támaszkodva – éppoly metafizikai szűkségszerűség, mint a lélek halhatatlansága.”¹⁴

Kálvária – A bujági
(Nógrád vármegye)
Kálváriadomb alkonyatkor, 2020
(Magyarország 365,
Kövesligeti István felvétele)

SZEMÉLY ÉS TEST KÜLÖNVÁLÁSA: A POSZTMODERN EMBERKÉP

A test és lélek alkotta emberi személyből következik a test és a személy egysége is. Ez a bibliai keresztény emberkép egyik központi jellemzője, ami az emberközpontú, az elidegeníthetetlen emberi méltóságra épülő emberi jogi szemléletünk alapját is képezi a nyugati féltekén, ezért fontos eleme nemcsak filozófiai és antropológiai, hanem emberi jogi és végső soron pozitív jogi értelemben is az euroatlanti társadalmaknak. Az élethez, szabadsághoz, boldoguláshoz, az emberi méltósághoz fűződő elidegeníthetetlen jogaink is arra épülnek, hogy

¹⁴ Uo. 170.



Embortelenség – A városkép jelenete az *Elpusztíthatatlanok* (rend. John Carpenter, 1988) című sci-fi-ből (IMDB)

a test nem valamiféle „dolog”, amivel az emberi személy rendelkezik, hanem az emberi személy elválaszthatatlan része. Mindez pedig különös fontossággal bír a mi szempontunkból is, ugyanis a posztmodern gondolkodásban a test és a személy különválásáról beszélhetünk, ami a korábitól jelentősen eltérő antropológiai megközelítést mutat, és egyenesen vezet bennünket a korábban már szóba hozott *homo virtualis* irányába.

Robert P. George, a Princeton University professzora a *Clash of Orthodoxies* című művében elemzi a fent vázolt ellentétet.¹⁵ Huntingtonnak a „civilizációk összecsapásáról” szóló korszakos tételéből kiinduló felvetése azt állítja, hogy a kor legnagyobb ellentéte nem annyira a civilizációk, mint inkább a kereszténység és az általa „szekuláris ortodoxianak” nevezett gondolkodás között húzódik. Az alapkérdés George szerint ugyanis a következő: a testi lét önmagától valóan eredendően jó, ahogyan a zsidó–keresztény kultúrában (és egyébként az iszlám civilizációban is) állítják, vagy csak eszközértéket képvisel, ahogyan a liberális-szekuláris ortodoxia hívei vallják? Ha az utóbbiaknak van igaza, akkor az emberi élet elveszti mindenekfelett való védett státuszát: ha például valaki az életét kudarcnak éli meg, és szabadulni kíván tőle, megteheti (öngyilkosság). Ha önmaga nem képes erre, kérhet segítséget (eutanázia). Ha pedig nem rendelkezik a megfelelő belátással, életének elvételéről akár más személy, mondjuk a gyámja is dönthet. Ugyanígy az élet kezdetén, ha a magzat testileg nem tökéletes, élete elvehető, ha pedig egyszerűen nemkívánatos, akkor is (abortusz), hiszen a szekuláris gondolat az élethez való jogot nem az emberi léthez magához, hanem a tudathoz köti. A hagyományos gondolkodás ezzel szemben azt mondja, hogy a testünk nem lehet a személyiségünk afféle szubrealitása, nem irányíthatjuk úgy kívülről, mint egy autót, következésképpen megölni sem áll hatalmunkban. A test–lélek–személy egységét hirdető gondolat racionális és koherens, semmilyen filozófiai bizonyítékot nem lehet felmutatni ezek különválasztására.

Mostanság egy „antropológiai forradalom” (Szilvay Gergely) zajlik a szemünk előtt, amelynek hirdetői igyekeznek megszabadítani az embert mindentől, amitől ember, ennek részeként „letagadják biológiáját, pszichológiáját, adottságait, letagadják egészséges működését, leszakítják a testétől, amit akár erőszakos beavatkozásnak is alávetnek”.¹⁶ Végső soron ennek az elméletnek a támogatói eljutnak oda, hogy tagadják az emberi természet, következésképpen

¹⁵ Robert P. GEORGE: *The Clash of Orthodoxies Law, Religion and Morality in Crisis*. ISI Books, Washington, 2001.

¹⁶ SZILVAY Gergely: *A gender-elmélet kritikája*. Jogállam és Igazságosság, Bp. 2021. 430.

az ahhoz szervesen kapcsolódó jogok létét, azokat feltételekhez, leginkább a tudat meglétéhez kötik, nem pedig az emberléthez magához. Robert George következtetése szerint a szekuláris ortodoxia számára nem léteznek alapvető morális alapelvek, sőt „a cselekedeteinket alapvetően nem is a racionalitás, hanem a vágyaink irányítják”.¹⁷ Ez a gondolat David Hume tézisének teszi magáévá, aki szerint a ráció a szenvedély rabszolgája kell, hogy legyen.¹⁸ Ez annyit tesz, hogy az elmének nincs rendező szerepe, nem az a dolga, hogy kiválassza, mi a jó és mi a rossz, majd pedig a jó melletti döntésre inspiráljon, hanem csupán az, hogy detektálja, az egyén mit érez az adott pillanatban jónak, és annak eléréséhez bocsássa rendelkezésre a megfelelő eszközöket vagy delegálja a megszerzésükre való képességet. Ez a nézet nem teszi lehetővé semmilyen erkölcsi alapelv létezésének elfogadását, következésképpen megrendülnek az azokon alapuló emberi alapjogok is.¹⁹

A személy és a test különválasztása tehát erkölcsi relativizmushoz és az ember vágyainak fel- és elszabadításához vezet. Innen pedig logikailag már csak egy lépésre vagyunk a *homo virtualistól*, a földi emberlét digitális örökkévalóságba projektálásától; hiszen az ember legmélyebb vágyainak egyike minden bizonnyal az öröklét, ennek számára a poszthumanista gondolkodás a digitális térben rak fészket.

TÁVOLI UTÓPIA VAGY A KÖZELJÖVŐ REALITÁSA?

A bevezetőben előrebocsátottam, hogy a posztmodern emberkép az emberi lét lényegét tulajdonképpen felhasználói mivoltában véli felfedezni. A vágyainak, szenvedélyeinek kiszolgáltatott, a testét végtelenségig instrumentalizáló ember, akinek racionalitása a kielégülést szolgálja, hiszen legfeljebb a vágyainak beteljesítéséhez szükséges leghatékonyabb eszközök megtalálásában és megszerzésében merül ki, nem több egyszerű felhasználónál. Tetteinek egyetlen motívációja, hogy megkapja, amit akar, amiről azt gondolja, hogy jár neki.

A *homo virtualis* nem más, mint a vágyait és az életét a digitális térben örökkévalóvá tévő ember. Ez ma már nem fikció, hanem egy lehetséges létforma, amelynek csupán technikai korlátai vannak, és amely részben már létezik. Bizonyos mértékig már ma is mindannyian *homo virtualisként* élünk. A pénzünk, a személyazonosságunk, a levelezésünk, az irataink, dokumentumaink, szerződéseink többnyire már csak a digitális térben léteznek. A kapcsolataink, a szerelmi szálaink sokszor az interneten szövődnek. A fiatal nemzedék sokszor preferálja a virtuális kapcsolattartást a személyes találkozással szemben. Az utazásainkat GPS, vásárlásainkat *webshopok*, fotóinkat okostelefonok facilitálják. A tudásunkat egyre nagyobb részben az interneten szerezzük, könyveket *e-readerrel* olvasunk. Még az emberi térben élünk, de felhasználóként egyre mélyebben hatolunk be a virtualitásba. Legújabbban pedig mesterséges intelligenciával ellátott robotokkal *chatelünk*, akiket fejlesztőik egyre inkább igyekeznek a valódi emberekhez hasonlónak tenni, hogy a „felhasználói élményünk” tökéletesedjen. Innen már csak egyetlen lépés az emberiség régi vágyának, az örök életnek a (majdnem) megvalósítása. Annyi kell hozzá csupán, hogy a test és személy elválásának következtében magára maradt tudatunkat rákapcsoljuk a világhálóra, agyunkat amennyire lehet, konzerválva. A többi testi funkciókra, amennyiben az agy vérellátása és életben tartása megfelelően biztosított, nem is lesz szükség. A virtuális térben (például a Facebookot tulajdonló Meta-cégcsoport Metaverzumában) pedig már tényleg azt tehet mindenki, ami tetszik neki, a moralitás és a ráció béklyóitól megszabadulva, a saját maga istenévá válva. ■

a személy és a test
különválasztása erkölcsi
relativizmushoz vezet

¹⁷ GEORGE: *I.m.* 19.

¹⁸ David HUME: *A treatise of human nature*. II. könyv, III. rész, 3. szakasz, *Of the influencing motives of the will*. <<https://www.gutenberg.org/cache/epub/4705/pg4705-images.html>>

¹⁹ Vö. GEORGE: *I.m.* 19.